

KARMEN MEDICA¹

Transnacionalni socialni prostor : transnacionalna socialna polja – socialni kapital transnacionalnih migracij

Uvod

V kontekstu transnacionalnih migracij se sam izraz “transnacionalno” nanaša na celo paleto dejavnosti, ki jih sprožajo in vzdržujejo neinstitucionalizirani posamezniki, mreže posameznikov ali organizirane skupine v čezmejnih povezavah. Transnacionalne aktivnosti predstavljajo pomemben del socialnih aktivnosti današnjega časa. Gre za čezmejne, bolj natančno za globalne aktivnosti, ki jih v raznolikih oblikah izvajajo praviloma nevladne skupine. Študije teh aktivnosti odsevajo različne pristope in pogosto diskretne konceptualne repertoarje.² Transnacionalizem dovoljuje ljudem, da živijo dvojno življenje v politični, ekonomski in družbeni sferi svojega delovanja. Pri tem prihaja do izrazito visoke intenzivnosti različnih vrst izmenjav, predvsem pa so udeleženci politično, kulturno in ekonomsko aktivni v najmanj dveh državah. Tisti z večjimi ekonomskimi viri in socialnim kapitalom lahko dosežejo večjo stopnjo transnacionalnih dejavnosti, pri čemer je pomembna možnost dostopa do infrastrukture in do tehnoloških inovacij. Transnacionalni migranti vzdržujejo različne družbene vezi med državo izvora in državo nastanitve. Kontinuirano in stabilno vzdržujejo družinske, ekonomske, socialne, verske in politi-

¹ Dr. Karmen Medica je predavateljica na Fakulteti za humanistične študije v Kopru PU. E-naslov: karmen.medica@guest.arnes.si.

² Vertovec, 2001, 2–3.

čne vezi med različnimi okolji. Ustvarjajo svojo novo identiteto v omrežju odnosov med dvema in več nacionalnimi državami. Prav tako ustvarjajo, oblikujejo in odpirajo nove teoretične koncepte in nove empirične izkušnje.

Ulrich Beck³ opozarja, da je nacionalno izhodišče postalo limit socialne percepcije utemeljene na domnevi, da je nacionalna država svojevrstni "kontejner" družbenih odnosov. Prejšnji "metodološki nacionalizem" nadomešča z novim pristopom, ki ga imenuje "*metodološki kozmopolitizem*". Slednji postaja okvir preučevanja transnacionalnih realnosti, ki izražajo svojo dinamiko skozi socialne mreže, socialni kapital in nove socialne formacije.

Socialne mreže

Socialne mreže so ključnega pomena v vseh migracijskih procesih, kratkoročno ali dolgoročno vzpostavljajo kanale za migracije. Migracije so po eni strani odvisne od socialnih mrež, po drugi strani pa jih nenehno ustvarjajo. Monica Boyd⁴ govori o transnacionalnih socialnih mrežah kot o samoohranjujočih, ki delujejo zaradi že postavljenih temeljnih mrež, ki omogočajo dostop do informacij in raznih vzajemnih odnosov med emigracijsko in imigracijsko družbo. Takšne mreže omogočajo ljudem, da pridejo do službe, stanovanja, dobrin in storitev in tudi psihične podpore ter nadaljnjih informacij v ekonomski sferi zaposlovanja in različnih socialnih sferah vsakdanjega življenja. Znanje in izkušnje ter stabilen položaj, ustvarjen s pomočjo socialnih mrež, so elementi, ki postopoma oblikujejo različne socialne povezave in ustvarjajo socialni kapital.

³ Beck, 2003.

⁴ Boyd, 1989, v: Vertovec, 2001.

Socialni kapital

Za socialni kapital lahko rečemo, da izvira iz sodelovanja in vpetosti v socialne mreže. Povečuje občutek pripadnosti, zaupanja in solidarnosti ter omogoča razvoj in prosperiteto posameznika in skupnosti. Pomembni sta tako količina kot tudi kakovost socialnih stikov, ki jih vzpostavlja posameznik ali skupina v okolju. Socialni kapital uokvirjajo naslednji elementi: skupna pravila in vrednote, dobro razvite socialne mreže, visoka raven zaupanja, simboli in obredi, soodvisnost in vzajemnost ter prostovoljne dejavnosti.⁵

Kot poudarja Bourdieu⁶, človek ni zgolj pasiven prejemnik dražljajev iz svojega okolja, temveč ga s svojim delovanjem tudi aktivno restrukturira. Gre za proces ustvarjanja socialnega in kulturnega kapitala, s tem, da obstaja pomembna korelacija med posameznikovim družbenim razredom, kulturo in izobraževanjem, ki je ne kaže spregledati, opozarja Bourdieu. Portes⁷ opredeljuje socialni kapital kot sposobnost posameznika, da obvladuje maloštevilne surovine s tem, da je član mreže oziroma neke širše socialne strukture. Socialni kapital ni le dobrina posameznika, ampak sposobnost obvladovanja, ki izvira iz mreže njegovih odnosov. Lahko prinaša privilegije ali omejuje osebne svoboščine. Treba ga je ohranjati bodisi z osebnim stikom (sorodstva, poroke) ali s sodobnimi načini prek komunikacijsko-informacijskih tehnologijah in medijev. Socialni kapital je lahko ekonomski in neekonomski, pojasnjuje Coleman.⁸ Navaja primer ekonomskega kapitala, ki ga lahko najdemo na kairski tržnici (oziroma kar na vseh orientalskih in tudi številnih drugih tržnicah). Če turist išče nakit in po njem vpraša trgovca z usnjenimi izdelki, ga bo ta hitro napotil (ali celo odpeljal) do stojnice z naki-

⁵ Levitt, 2001.

⁶ Bourdieu, 1997.

⁷ Portes, 1995, v: Vertovec, 2001.

⁸ Coleman, 1988, 95–97.

tom. Lastnik te stojnice bo s takšnim trgovcem v odnosu (eden drugemu predstavljata socialni kapital). V ožjem ekonomskem smislu lahko prvi trgovec zahteva provizijo od prodanega artikla ali pa ima v dobrem uslugo drugega trgovca. Odnos je lahko drugačen, če sta trgovca sorodnika ali prijatelja, je vzajemnost samoumevna, vendar to ne spremeni ekonomskega vidika socialnega kapitala.⁹ Kot neekonomske primer socialnega kapitala vidimo tradicionalne skupnosti in okolja, praviloma so manjši kraji, ruralna območja, kjer obstajajo normativne strukture, kakšnih v večjih, sploh metropolitanskih območjih praktično ni. Tukaj sodi lahko medsosedska pomoč, pomoč pri skrbi za otroke, starejše, vse tiste, za katere neposredno poskrbi samo okolje, nevezano za institucije in profesionalne urade ali službe.

Socialni kapital je logično nadaljevanje finančnega in človeškega kapitala v ekonomiji. Vsak od teh prispeva k produktivnosti; finančni kapital omogoča nabavo orodij in materialov, človeški zajema izobražene posameznike, socialni pa se nanaša na odnose med posamezniki, saj je skupina, v kateri vlada vzajemno zaupanje, veliko produktivnejša od tiste, kjer tega ni.¹⁰ Coleman opisuje tri oblike socialnega kapitala: obligacije in pričakovanja, informacijske kanale ter socialne norme. Obligacije in pričakovanja slonijo na zaupanju v strukturo. Nekdo za nekoga drugega nekaj naredi in zato lahko od njega pričakuje uslugo enkrat v prihodnosti. To uslugo Coleman vidi kot kredit, ki ga lahko prva oseba unovči. V tem delu je ključnega pomena zaupanje v to, da bo druga oseba vrnila uslugo prvi. Poleg tega ustvarja vedno nov socialni kapital, saj se navadno usluga in protiusluga popolnoma ne izničita (saj lahko gre za popolnoma drugačne zadeve). Ekstrem te oblike socialnega kapitala

⁹ Coleman, prav tam.

¹⁰ Coleman, 1988, 99–101.

dobro prikazuje film *Boter* (*The Godfather*), kjer je boter tisti, ki dela usluge ljudem okrog sebe in si s tem ustvarja socialni kapital, saj jih s tem veže nase. Tako ima kadar koli možnost zahtevati povračilo teh uslug, ki jih je v njegovem primeru ogromno. Glede na to, da se takšna usluga omenja kot kredit, je analogija s finančnim kapitalom zelo na mestu. Informacijski kanali omogočajo dostop do informacij preko socialnih odnosov, ki jih vzdržujemo v druge namene. Čeprav so oblika socialnega kapitala, pa zanje ne velja, da ustvarjajo kredit, ampak so namenjeni le informacijam, ki jih proizvajajo. Socialne norme skupaj s sankcijami ustvarjajo močno in včasih krhko obliko socialnega kapitala. Norme, ki spodbujajo in nagrajujejo dobre rezultate v učnem procesu, zelo olajšajo poslanstvo šolam. Delovanje v skupno dobro je norma, ki je pospremljena z višjim statusom v družbi, hkrati pa je lahko nagrajena z zunanjimi nagradami.

Socialni prostor

Za transnacionalne družbene prostore je značilno tkanje močnih in gostih vezi tako na formalni (institucionalni) kot tudi na neformalni ravni družbenega življenja, v vsakdanjih interakcijah, situacijah in komunikacijah. Le-ti vključujejo transnacionalne sorodstvene vezi (predvsem denarna nakazila družinskih članov), transnacionalne tokove trgovanja in izmenjevanja, praviloma po principu: *kar daš, to dobiš*, in transnacionalne skupnosti, kot na primer skupnosti, nastale kot diaspore, ali skupnosti, nastale na obmejnih območjih.

Študije med migrantskimi skupinami, ki živijo na različnih področjih sveta, so spodbudile obravnavo prostora kot metafore.¹¹ Castells pravi, da je "prostor izraz družbe", kar je še posebej poudarjeno v današnjem času, ko družbe doživljajo pomembne strukturne pre-

¹¹ Castells, 1996, v: Vertovec, 2001.

obrazbe, zato je smotrno razglablјati o vzniku novih prostorskih oblik in procesov. Velik del teorije socialnih znanosti enači druţbo z mejami nacionalne drţave. Raziskovalci pogosto opredeljujejo nacionalno drţavo kot normo, medtem ko za socialne identitete in prakse, ki se raztezajo čez drţavne meje, menijo, da odstopajo od norme. Kljub dejstvu, da so nacionalne drţave še vedno pomembne, socialno življenje ni omejeno z tovrstnimi mejami.¹² Prostor povezuje tiste prakse, ki so (časovno) sodobne.¹³ Skozi zgodovino je ta povezava bila pogojena z bliţino; prostori so se stikali in zato je danes teţko popolnoma opustiti enačenje nacionalne in socialne meje. V informacijski dobi je to nepomembno, saj je v prevladujočih socialnih praksah pomembna materialna podpora, ta pa je zaradi tehnologije neodvisna od bliţine/razdalje. Prav poudarek na razmerjih, ki so neodvisna od bliţine, je omogočil vzpon pojmov in konceptov, kot so transnacionalne sfere, prostori, polja, področja, formacije.¹⁴ Podobno kot v okviru globalizacije Guidry¹⁵ predlaga, da tudi v transnacionalnih javnih sferah veljajo dejanja na daljavo, ki imajo posledice za posameznike, ki živijo v določenem prostoru in druţbi. V študijah migrantskih druţb je precej pogost izraz “transnacionalno socialno področje”, ki se bolj navezuje na medosebna razmerja, kot na določene prostore. Metaforični prostor in socialna mreţna perspektiva nakazujeta na obliko moči vzorčnih in vpetih odnosov. To vpliva na identitete in posledično na socialne odnose. Kearney predlaga, da se ljudje gibljejo (migrirajo) skozi prostor, napihnjen zaradi omreţij. Iz tega izhaja percepcija druţbe, ki jo vse bolj dojemamo kot socialno mreţo in ne kot prostor. Tako gla-

¹² Levitt in Glick Schiller, 2004, 7.

¹³ Castells, 1996, v: Vertovec, 2001.

¹⁴ Več o tem: Vertovec, 2001.

¹⁵ Guidry, Kennedy, Zald, 2000.

vni kriterij za definiranje družbe ni več, kje ljudje živijo, ampak kaj lahko drug za drugega storijo.¹⁶

Peggy Levitt¹⁷ govori o "transnacionalni vasi", ki zajema občutek prostora, skupnih izkušenj in intimnosti socialnih odnosov. Ideje o prostoru zajemajo širši kontekst transnacionalnih aktivnosti in nimajo povezave s tipom, trajanjem in obsegom dejavnosti. Veliko je konceptov, ki lahko predstavljajo novost in prispevek v študijah analize in razumevanja sodobnih procesov transnacionalnosti. Vendarle sta dva v zadnjem času stopila v ospredje, in sicer transnacionalni socialni prostor, kot mu pravi Pries,¹⁸ in transnacionalno socialno polje, kot mu pravita Levittova in Glick-Schillerjeva.¹⁹

Transnacionalni socialni prostor

Pries opisuje socialne prostore kot relativno goste in trajne konfiguracije socialnih praks, sistemov, simbolov in artefaktov.²⁰ Po njegovem je prehod v 21. stoletje zaznamoval razhod med socialnim in geografskim ali nacionalnim prostorom, kar pomeni, da je lahko v enem geografskem prostoru več različnih socialnih, ti pa niso nujno omejeni na posamezni geografski prostor, ampak ga lahko tudi presegajo. Tako so socialni prostori prerasli v transnacionalne socialne prostore, ki jih Pries (podobno) definira kot relativno goste, stabilne, plurilokalne, institucionalizirane okvire, ki so sestavljeni iz materialnih artefaktov, socialnih praks vsakdanjega življenja, obenem pa so tudi sistem simbolične reprezentacije, ki je strukturirana in ki strukturira življenje. Naknadno je izdelal tipologijo transnacionalnih socialnih prostorov, ki vključuje tri idealne tipe: transnacionalno

¹⁶ Kearney 1995, v: Vertovec 2001.

¹⁷ Levitt, 2001.

¹⁸ Pries, 2001, v: Kuti, 2012.

¹⁹ Levitt in Glick Schiller, 2004

²⁰ Pries, 2001, v Kuti: 2012.

vsakdanje življenje, transnacionalne institucije in transnacionalne organizacije. Te tipe je mogoče razlikovati glede na stopnjo institucionalizacije, intenzivnosti in trajnosti sprememb in obsega delovanja v socialnih praksah, sistemih simbolov in artefaktov.²¹

Sestavljen je iz gostih, stabilnih plurilokalnih in institucionaliziranih okvirov, ki vključujejo materialne dobrine, socialne prakse v vsakdanjem življenju in sisteme simbolnih predstav, ki so del človeškega življenja.²² Tako transnacionalni socialni prostor zajema tudi kroženje idej, simbolov in materialne kulture. Na podlagi tega nekateri teoretiki izpostavijo, da obstaja mnogo načinov, po katerih je lahko posameznik transnacionalen, ti pa so povezani z določenimi tipi socialnega prostora. Primer različnih transnacionalnih praks je viden na globalnem področju človekovih pravic, kjer posamezniki iz različnih socialnih ozadij izvajajo različne vrste transnacionalnih praks. Vsaka značilnost znotraj transnacionalnega socialnega prostora predstavlja vrsto pogojnih dejavnikov, ki vplivajo na socialno, ekonomsko, kulturno in politično dinamiko. Skupen vpliv vseh teh daje barvo kateremu koli socialnemu prostoru in obenem družbi, ki v njem biva.²³ Vpetost je pomembna še z drugega vidika, saj postane transnacionalno socialno področje bolj raznolik prostor, ko v analizo vključimo več destinacij.

Idealni tipi so primerni za raziskovanje raznih transnacionalnih fenomenov, vključno z delovanjem mednarodnih podjetij, nevladnih organizacij in izobraževalnih ustanov. Priesova definicija transnacionalnih socialnih prostorov deluje kot kompleksna in abstraktna, vendar so njene dimenzije (socialne prakse, simboli in artefakti) običajne dimenzije družbenega življenja. Socialne prostore lahko opišemo kot

²¹ Kuti, 2012, 123.

²² Vertovec, 2001.

²³ Vertovec, 2001, 25.

“ljudske življenjske odnose”.²⁴ Komunikacija, četudi vsakodnevna, z drugimi kulturami in njihovimi pripadniki še ne tvori transnacionalnega družbenega prostora, kot tudi ne vsem akterjem statusa transnacionalnega migranta. Poslovnež, ki je dnevno v stikih s poslovnimi partnerji na neki drugi celini, obenem živi, deluje povsem lokalno in kot takšen ni del transnacionalnega socialnega prostora. Prav tako niso del transnacionalnega socialnega prostora turisti, ki preživijo počitnice na neki zanje oddaljeni in eksotični državi, pri tem pa ne razvijajo občutka empatije, povezanosti s pripadniki tega območja. Za transnacionalne družbene prostore je značilno ustvarjanje interzivnih in gostih vezi tako na formalnih (institucionalnih) kot tudi na neformalnih ravneh družbenega življenja.²⁵

Transnacionalna socialna polja

Po Mitchllu lahko razumemo socialno polje kot sklop prepletenih razmerij, od katerih vsako na neki način vpliva na drugo. Vsako polje je segment socialnega sistema, ki je lahko izoliran v smislu medodvisnosti, odnosov in aktivnosti vpletenih posameznikov. Tako prekrivanje polj sestavlja kompletni socialni sistem, ni pa jasno, če naj socialni sistem razumemo kot nadomestilo za socialno polje ali pa nanj gledamo kot “polje polj”, v katerem so povezana različna polja in socialni sistemi.²⁶

Bourdieu je opisal koncept socialnega polja kot prostor, ki ima prilagodljive meje, polje pa tvorijo posamezniki, ki se borijo za socialno pozicijo. Levittova in Glick Schillerjeva govorita o pojmu transnacionalna socialna polja, ki se uporablja tudi v prvi definiciji transnacionalizma kot o procesu, ki povezuje matično državo z

²⁴ Pries, 2008 v: Kuti, 2012.

²⁵ Pries, 2008, v Kuti, 2012.

²⁶ Mitchell, 1966, v: Vertovec, 2001.

državo gostiteljico.²⁷ V poznejšem delu isti pojem definirata kot sklop mnogoterih prepletenih mrež socialnih povezav, skozi katere se izmenjujejo, organizirajo in transformirajo ideje, prakse in surovine. Socialna polja so multidimenzionalna, zajemajo različne oblike strukturiranih interakcij, njihove globine in širine so v teoriji odvisne od organizacije, institucije ali gibanja.²⁸ Njuna definicija transnacionalnega socialnega polja ne vsebuje veliko navodil za uporabo, saj menita, da je treba nastaviti parametre za vsak posamezni empirični slučaj posebej. Poudarjata tudi, da v novih državah naselitve migranti ustvarjajo nove povezave, ki jim omogočajo boljši stik z državo izvora in tako spletajo vezi med obema, pri tem pa ustvarjajo transnacionalna socialna polja.

Namesto sklepa

Koncepta transnacionalni socialni prostori : transnacionalna socialna polja, kot: *work in progress*

Osnova Priesove definicije transnacionalnih socialnih prostorov je, da so to prostori interakcij in socialnih vezi. Ta definicija je do neke mere razjasnjena preko artefaktov in simbolov, s poudarjanjem trajnosti, stabilnosti, gostote in okvirov pa dobiva strukturalistični prizvok. V formulaciji Levittove in Glick Schillerjeve so osnovna vsebina transnacionalnih socialnih polj socialne vezi in interakcije med akterji. Drugi elementi definicije so podobni, a je v varianti Levittove in Glick Schillerjeve transnacionalno socialno polje zastavljeno bolj dinamično, na primer skozi idejo simultanosti ali poudarjanja možnosti za preoblikovanje idej, praks in surovin znotraj transnacionalnih socialnih polj. Priesovi transnacionalni socialni predstavljajo entitete z jasno razločnimi elementi: praksami, artefakti in simboli.

²⁷ Več o tem: Kuti, 2012.

²⁸ Levitt in Glick Schiller, 2004, v: Kuti 2012.

V definiciji Levittove in Glick Schillerjeve je prisotna še ideja, da transnacionalna socialna polja vključujejo tudi različne ravni agregacije in potencialne tipe, avtorici pa za razliko od Priesa ne razvijata tipologije.²⁹ Kljub temu, da kažeta na mnoge smeri razvoja, Levittova in Glick Schillerjeva ne podajata jasnih smernic za uporabo in empirično raziskovanje. Kot je dejala Glick Schillerjeva, bi moral biti koncept transnacionalnih socialnih polj ne le obtožnica kontejnerski teoriji družb, ampak korak proti nadaljnjemu razvoju tovrstnega koncepta družb.³⁰ Slednje kaže, da gre za koncepta, ki glede na predvideno vlogo še vedno predstavljata svojevrstni *work in progress*, sploh v času intenziviranih migracijskih tokov in povezav.

Bibliografija

- ANTONIJEVIĆ, D. (2013): *Stranac ovde, stranac tamo: Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gastarbajtera*. Filozofska fakulteta Univerze v Beogradu. Beograd.
- BECK, U. (2003): *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo*. Krtina. Ljubljana.
- BOURDIEU, P. (1997): "The Forms of Capital", v: Halsey, A., Lauder, H., Brown, P., Stuart Wells, A., eds., *Education: Culture, Economy and Society*. Oxford University Press. Oxford.
- CASTELLS, M. (1996): "The Rise of the Network Society. Materials for an explanatory theory of the network society". *Brittish Journal of Sociology*, 15(1), 5-24.
- COHEN, E. KENNEDY, P. (2013): *Global Sociology*. Palgrave Macmillan, Hampshire/New York.

²⁹ Več o tem: Kuti, 2012.

³⁰ Glick Schiller, 2005, Kuti 2012.

- COLEMAN, J. S. (1988): "Social Capital in the Creation of Human Capital". *American Journal of Sociology* 94, 95-120.
- GUIDRY, J., KENNEDY, M., ZALD, M. (2000): *Globalization and Social Movements: Culture, Power, and the Transnational Public Sphere*, The University of Michigan. Michigan.
- HEMELRYK, S., KOFMAN, E., KEVIN, C., ed. (2009): *Branding Cities: Cosmopolitanism, Parochialism, and Social Change*, Routledge, New York.
- LEVITT, P. (2001): *The Transnational Villagers*. University of California Press. Berkeley.
- LEVITT, P., GLICK SCHILLER, N. (2004): *Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society*. University of New Hampshire and Max Planck Institute of Social Anthropology: New Hampshire in Halle.
- KEARNEY, M. (1995): *The Effects of Transnational Culture, Economy and Migration on Mixtec Identity in Oaxaca, California*. The Bubbling Cauldron, University of Minnesota Press.
- KUTI, S. (2012): "Koncepti transnacionalnih socijalnih prostora i polja u istraživanju migracijskih i postmigracijskih procesa". *Migracijske i etničke teme* 28(2), 119-141.
- LIMA, A. (2010): *Transnationalism: A New Mode of Immigrant Integration*. Mauricio Gastón Institute for Latino Community development and Public Policy, University of Massachusetts Boston. Dostupno na: <http://www.bostonredevelopmentauthority.org/getattachment/b5ea6e3a-e94e-451b-af08-ca9fcc3a1b5b>.
- MLINAR, Z. (1994): *Individualizacija in globalizacija v prostoru*. SAZU, Ljubljana.
- PORTES, A. (1995): "Economic Sociology and the Sociology of Immigration: A Conceptual Overview". *The Economic Sociology of Immigration*, 1-41.

PORTES, A. (2003): "Conclusion: Theoretical Convergencies and Empirical Evidence in the Study of Immigrant Transnationalism". *International Migration Review* 37(3), 874-892, The Center for Migration Studies of New York, Inc.

REPIČ, J. (2006): *Po sledovih korenin: transnacionalne migracije med Argentino in Evropo*. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana.

VERTOVEC, S. (2001): *Transnational Social Formations: Towards Conceptual Cross Fertilization*. Workshop on: Transnational Migration: Comparative Perspectives". New Jersey: Princeton University. Dostopno na: <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/Vertovec2.pdf>.